

ІНФОРМАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

INFORMATION AS AN OBJECT OF CIVIL PROTECTION

Кодинець А.О.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри інтелектуальної власності

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена розгляду теоретичних аспектів визначення інформації як об'єкта цивільних прав; дослідженню термінологічного апарату в галузі інформаційних відносин; окресленню концепції методології цивільно-правової регламентації відносин в інформаційній сфері. Автор з позиції юридичної доктрини аналізує поняття й особливості інформації. У статті обґрунтовується потреба в поширенні на регулювання інформаційних відносин як загальних положень Цивільного кодексу України, так і окремих норм цивільного законодавства.

Ключові слова: інформація, інформаційні відносини, результат інтелектуальної діяльності, об'єкт інтелектуальної власності, інформаційне законодавство.

Статья посвящена рассмотрению теоретических аспектов определения информации как объекта гражданских прав; исследованию терминологического аппарата в области информационных отношений; определению концепции методологии гражданско-правовой регламентации отношений в информационной сфере. Автор с позиции юридической доктрины анализирует понятие информации и систему регулирования информационных отношений. В статье делается вывод о распространении на регулирование информационных отношений как общих положений Гражданского кодекса Украины, так и отдельных норм гражданского законодательства.

Ключевые слова: информация, информационные отношения, результат интеллектуальной деятельности, объект интеллектуальной собственности, информационное законодательство.

The article is devoted to the theoretical aspects of the definition of information as a object of civil rights; research of terminology in information relations and legal definition the methodology of civil regulation information relations. The article from the position of legal doctrine are analyzed the concept of regulation the information relations. In article are made the conclusion of the distribution on the regulation of information relations as general provisions of the Civil Code of Ukraine, as well as some norms of civil legislation.

Key words: information, information relations, results of intellectual activity, intellectual property, information legislation.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку суспільства відбувається розширення ролі та значення інформаційних відносин. У зв'язку з розвитком інформаційних технологій з'являються нові засоби доступу до інформації, її збору й переробки. Завдяки глобальній інформаційній мережі кожна особа може знайти потрібні їй відомості й забезпечити їх використання для своїх власних потреб та інтересів. За цих обставин нагальним завданням вітчизняної правової системи є ефективне регулювання відносин, які виникають у зв'язку з використанням інформації як особливого немайнового блага, законодавче закріплення гарантій додержання інформаційних прав особи та забезпечення контролю за їх реалізацією. Зазначені фактори зумовлюють актуальність дослідження особливостей інформації як об'єкта цивільних прав.

Стан дослідження. Зазначені питання були предметом наукового дослідження представників різних галузей юридичної науки, зокрема І.Л. Бачило, Б.М. Гоголя, О.О. Городова, В.О. Копилова, Є.В. Петрова, О.П. Сергєєва, В.С. Цимбалюка, О.І. Харитонової та інших науковців. Науковим підґрунтям дослідження проблем цієї публікації стали численні праці О.В. Кохановської, присвячені розробці теорії цивільно-правового регулювання інформаційних відносин. При написанні статті вико-

ристовувалися як загальнонаукові, так і спеціально-юридичні методи дослідження правових явищ і юридичних категорій.

Метою цієї публікації є вивчення теоретичних аспектів визначення інформації як об'єкта цивільних прав, аналіз особливостей інформації як об'єкта правової охорони, окреслення концепції методології юридичної регламентації інформаційних відносин.

Виклад матеріалу. Передусім відзначимо, що на нормативному рівні інформація характеризується як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Таке визначення закріплене у ст. 200 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1], а також у ст. 1 Закону України «Про інформацію» [2].

Наукове дослідження інформації як соціального феномена та правової категорії, визначення її місця в системі об'єктів правових відносин, аналіз закономірностей розвитку правового регулювання інформаційних відносин й окреслення перспектив їх подальшого генезису неможливі без розгляду основних ознак і властивостей інформації. Їх характеристика сприяє глибшому дослідженню місця й значення інформації як об'єкта наукового дослідження, соціальної категорії та об'єкта цивільно-правового регулювання. У юридичній науці існує

значний діапазон поглядів учених щодо цієї проблематики. Деякі науковці, характеризуючи інформацію як об'єкт правовідносин, обмежуються фіксацією декількох найбільш важливих, на їхню думку, особливостей інформації, інші – визначають їх достатньо великий перелік, виділяючи додатково поряд з ознаками інформації також юридичні властивості цього об'єкта цивільних прав.

При цьому значна кількість правознавців при визначенні ознак інформації методологічно бере за основу надбання інших галузей знань, екстраполюючи на сферу правових відносин за участю інформації всі ті її характеристики, що були сформовані науковцями інших галузей знань (кібернетиками, філософами, соціологами тощо). Звідси – численні ознаки інформації, які, однак, не завжди відіграють істотну роль у її характеристиці як об'єкта правового регулювання та цивільних правовідносин. Окремі властивості інформації не тільки не сприяють визначенню юридичної сутності цієї категорії, а й подекуди суперечать одна одній чи нинішній системі правового регулювання інформаційних відносин.

Показовою в цьому контексті є позиція В.М. Боєра й О.Г. Павельєвої [3, с. 6–8], які до ознак інформації, що дозволяють визначити її як об'єкт вивчення, відносять: 1) субстанціональну несамостійність; 2) якість, що розглядається як сукупність властивостей інформації, котрі характеризують ступінь її відповідності потребам (цілям, цінностям) користувачів; 3) селективність, коли принцип вибору зіставляється в теорії інформації з поняттям невизначеності; 4) спадкоємність, що дає змогу розвиватися структурі процесу розвитку; 5) старіння в часі (моральне, але не матеріальне); 6) масовість – інформація стає суспільною, загальною для всіх і поширюється на велику мережу споживачів, користувачів інформації; 7) нееквівалентність якісної і кількісної оцінок інформації; 8) цінність інформації – за однакової достовірності й форми подачі, вона не залежить від витрат на її отримання; 9) трансформованість, тобто незалежність змісту від форми фіксації й способу передачі; 10) здатність інформації до обмеження; 11) універсальність інформації, тобто її зміст може бути в будь-якій формі; 12) системність; 13) невичерпність; 14) ідеальність природи.

В.О. Копилов, характеризуючи інформацію як об'єкт права, визначає такі юридичні особливості та властивості інформації [4, с. 49–51]: 1) властивість фізичної невідчужуваності інформації, заснована на тому, що знання не відчужувані від людини, їх носія; 2) властивість відокремлюваності інформації, оскільки для включення в оборот інформація завжди відокремлюється від її виробника (творця) й існує окремо й незалежно від нього; 3) властивість інформаційної речі (інформаційного об'єкта), що проявляється як поєднання інформації (її змісту) і носія, на якому ця інформація (зміст) закріплена; 4) властивість тиражованості (поширеності) інформації; 5) властивість організаційної форми (інформація, що перебуває в обороті, подається в документованому вигляді); 6) властивість екземплярності інформації.

Аналізуючи зазначені ознаки, наголосимо, що ознака фізичної невідчужуваності перебуває в суперечності з ознакою відокремлюваності інформації. Якщо інформація (знання) не відчужувана від її носія, тоді слід визнати, що будь-які зобов'язальні відносини договірному характеру у сфері інформації також неможливі. Інформація як нематеріальне благо особливого роду не може бути відчужена. Відчуження інформації (по суті, надання прав на її використання) відбувається за іншими юридичними процедурами, ніж відчуження майнових благ. Тому можна говорити про «відчуження інформації» в економічному розумінні, але не про її передачу в юридичному сенсі. На рівні договору не відбувається передання від одного суб'єкта іншому нематеріального блага (інформації), як у ситуації з об'єктами речових прав. У юридичному значенні на підставі договору суб'єкт надає чи передає права на використання інформації набувачеві, що може супроводжуватися врученням йому носія (матеріальної форми втілення) інформації.

У цьому контексті доцільно згадати відомий афоризм англійського драматурга Бернарда Шоу, який, характеризуючи процес обміну ідеями та процес обміну речовими благами, зазначав: якщо ви маєте яблуко і я маю яблуко, то, коли ми обміняємося цими яблуками, в кожного залишиться по одному яблуку. А якщо ви маєте ідею і я маю ідею, то, обмінявшись цими ідеями, кожен матиме дві ідеї [5].

Неможливість фізичної передачі інформації як нематеріального блага не означає неможливості її оборотоздатності (точніше, передачі чи надання майнових прав на використання інформації). За цих умов сторони такого договірного зобов'язання щодо обігу інформації мають визначити договірні обмеження можливостей правоволодільця в подальшому використанні інформації, а набувача – договірні права в її застосуванні. За цих обставин слід констатувати, що одна й та ж сама інформація (зміст) може належати одночасно як декільком особам, так і необмеженому колу осіб. Обмеження подальшого використання інформації «відчужувачем» можливі лише в юридичному сенсі, тому що фактично інформація як нематеріальне благо, що має здатність до різних форм свого зовнішнього втілення й закріплення, може залишатись у колишнього правоволодільця. Відтак важливого значення набуває закріплення сторонами конкретних договірних зобов'язань правових механізмів подальшого використання інформації її колишнім правоволодільцем та встановлення ефективних санкцій за порушення договірних умов.

Не мають самостійного характеру такі виокремлені науковцями властивості інформації, як властивість організаційної форми чи екземплярність інформації. Як відзначають В.О. Копилов [4, с. 49–50], Н.М. Ковальова [6], інформація зазвичай поширюється не сама по собі, а на матеріальному носії, внаслідок чого можливий облік примірників інформації через облік її носіїв.

Наголосимо, що наявність матеріальної форми не перетворює інформацію на об'єкт речових від-

носин, а відчуження примірника інформації ще не означає передачу прав на його використання набувачеві. Найбільш чітко ця теза простежується у сфері особливого виду інформації, що пов'язана з творчою діяльністю людини, яку традиційно в юридичній літературі характеризують як «інтелектуальну власність». Положення ст. 419 ЦК України встановлюють, що право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного. Перехід права на об'єкт права інтелектуальної власності не означає переходу права власності на річ. Перехід права власності на річ не означає переходу права на об'єкт права інтелектуальної власності.

У вітчизняній цивілістичній науці існує думка про неможливість відчуження інформації без її матеріального носія. Зокрема, О.О. Кулініч визначає інформацію як ідеальний компонент буття, як самостійний об'єкт, що існує окремо від технологічних рішень зберігання, передачі й обробки, а отже, не може бути об'єктом правовідносин окремо від матеріальних носіїв – фізичних об'єктів, безпосередньо з ним пов'язаних [7, с. 126].

Справді, зазвичай передача прав на інформацію супроводжується відчуженням її носія набувачеві, особливо це важливо, коли інформація закріплена лише на одному або декількох таких носіях (наприклад, конструкторська документація, ескізи, інженерні проекти тощо). Проте, враховуючи сучасні можливості технічних пристроїв для відтворення й тиражування інформації, слід констатувати, що в юридичному сенсі більш важливе значення має оформлення передачі прав на інформацію від правоволодільця до набувача, ніж вручення йому матеріальних носіїв інформації. Набувач може мати можливість доступу до інформації, і тоді, у принципі, його цікавить не отримання носія інформації, а законність її використання, тобто оформлення належності йому прав на її використання у відповідних межах. Наприклад, набувач хоче сформувати базу даних адрес і телефонів юридичних осіб, які здійснюють певний вид підприємницької діяльності, чи громадян, що мешкають на певній території. Така інформація, як правило, має відкритий характер, але стосується персональних даних суб'єктів, тому для її включення до бази даних необхідно отримати права на її використання.

Вітчизняні науковці, характеризуючи феномен інформації, досить часто обмежуються простою фіксацією законодавчого визначення цієї правової категорії, що міститься у ЦК України та Законі України «Про інформацію» без виділення й характеристики її окремих ознак і властивостей. Лише деякі вчені здійснюють ґрунтовне наукове дослідження властивостей інформації як правовідносин та об'єкта цивільних відносин. Зокрема, на думку О.В. Кохановської, особливостями інформації як об'єкта прав, у тому числі цивільних, є те, що вона: (а) за своєю сутністю є нематеріальним благом; (б) не зводиться до свого матеріального носія; (в) піддається моральному старінню; (г) може необмежено тиражуватися, поширюватися; (ґ) має різноманітні форми фіксації;

(д) її практично неможливо знищити; (е) при передачі інформація може зберігатися в самій особі, що її передала, та ряд інших рис [8, с. 253–255].

Є.В. Петров характеризує інформацію як самостійний об'єкт цивільного права, лише коли вона відповідає таким вимогам: «а) має товарну форму та комерційну цінність; б) може переходити у порядку правонаступництва; в) не вилучена з цивільного обігу (державна таємниця, службова тощо); г) не є невід'ємною від суб'єктів цивільного права; д) якщо її неправомірним поширенням завдано шкоди суб'єкту цивільного права» [9, с. 16].

А.І. Марущак серед основних властивостей інформації виділяє здатність власника (носія) інформації захистити відповідні права в судовому порядку [10, с. 33], з чим важко погодитися, оскільки будь-яке цивільне право, у тому числі право на інформацію, має передбачати належні й ефективні способи його захисту, які можуть реалізуватися в юрисдикційному чи неюрисдикційному порядку.

На підставі аналізу основних положень правової доктрини щодо виділення ознак і властивостей інформації можемо сформулювати своє бачення зазначених категорій. Інформація як об'єкт цивільних прав, у тому числі об'єкт зобов'язальних цивільних відносин, має свої особливості, що зумовлюються природою цього феномена й визначають формування юридичних конструкцій, які мають використовуватися для приватно-правового регулювання відносин, пов'язаних з її обігом і захистом інформаційних прав суб'єктів.

Такі ознаки інформації, як якість, селективність, спадкоємність, масовість, цінність, системність, невичерпність, універсальність, безумовно, характеризують інформацію як об'єкт наукового дослідження тощо, проте безпосередньо не стосуються інформації як об'єкта правового регулювання. Зокрема, ознака якості інформації має суттєве значення для її володільця, часто цінність інформації є вирішальним критерієм для набуття прав на неї чи її надання іншим особам. Проте чинним законодавством охороняється інформація будь-якого виду, незалежно від її цінності та призначення. Аналогічно властивість кількісної вимірюваності інформації впливає лише на форму її зовнішнього закріплення, проте не має вирішального значення для її юридичної сутності.

Для цілей дослідження інформації як об'єкта цивільно-правової охорони мають насамперед враховуватися юридично значущі (юридично важливі) ознаки й властивості, що визначають правову природу інформації та впливають на формування механізму її правової охорони у приватному праві.

У цьому контексті слід підтримати позицію тих науковців, які серед сукупності всіх ознак інформації передусім виділяють її нематеріальну природу. Характеристику інформації як нематеріального блага вважаємо вирішальною (конститутивною) для визначення її місця в системі об'єктів цивільних прав. Названа ознака знайшла відображення в ЦК України, який відносить інформацію до групи нематеріальних

благ, перелік яких міститься у гл. 15 «Нематеріальні блага». Загалом фіксацію положень про інформацію як об'єкт цивільних прав варто розцінювати як значне досягнення вітчизняної цивілістики й велику заслугу розробників ЦК України, що в середині 90-х років спрогнозували розвиток інформаційної сфери суспільства, можливість і необхідність її правової охорони через систему цивільного законодавства.

Поряд із нематеріальним характером інформації ще однією важливою її ознакою є можливість оборотоздатності, точніше, можливість надання прав на інформацію іншим особам на підставі цивільно-правових договірних зобов'язань. Названу ознаку вважаємо принциповою для розуміння цивільно-правової природи цього об'єкта суб'єктивних прав.

Висновки. Інформація має нематеріальну природу (є немайновим благом, яке може мати різні

форми свого зовнішнього вираження), тому в межах цивільного обороту відбувається не обіг інформації (надання чи передача інформації від праволоділля до набувача), а обіг прав на інформацію. Оборотоздатність прав на інформацію в юридичному сенсі є важливою ознакою цього об'єкта правової охорони, який, з одного боку, дозволяє відмежувати інформацію як вид нематеріальних благ від оборотоздатних об'єктів цивільних прав, а з другого – спонукає формування комплексу договірних конструкцій, що мають забезпечувати інформаційний обмін між учасниками цивільних правовідносин. Такі договірні конструкції не можуть ґрунтуватися на механізмах відчуження матеріальних благ, специфіка обороту яких передбачає вручення (надання чи передачу) такого матеріального блага набувачеві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
2. Про внесення змін до Закону України «Про інформацію»: Закон України від 13 січня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 313.
3. Боер В.М. Информационное право. Ч. 1 : [учеб. пособие] / В.М. Боер, О.Г. Павельева; ГУАП. – СПб., 2006. – 116 с.
4. Копылов В.А. Информационное право : [учебник] / В.А. Копылов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрист, 2005. – 512 с.
5. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikiquote.org/wiki/Бернард_Шоу.
6. Ковалева Н.Н. Информационное право России : [учебное пособие] / Н.Н. Ковалева. – М. : Дашков и К, 2008. – 359 с.
7. Кулініч О.О. Інформація як об'єкт цивільних прав / О.О. Кулініч // Університетські наукові записки. – 2005. – № 3 (15). – С. 126–128.
8. Цивільний кодекс України: Науково–практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використанням позицій вищих судових інстанцій, Міністерства юстиції, науковців, фахівців). – Т. 4 : Об'єкти. Представництво. Строки / За ред. проф. І.В. Спасибо-Фатєєвої. – Х. : ФОП Колісник А.А., 2010. – 768 с. – Серія «Коментарі та аналітика».
9. Петров Є.В. Інформація як об'єкт цивільно-правових відносин : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Є. В. Петров ; Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2003. – 24 с.
10. Марущак А.І. Цивільні права на інформацію / А.І. Марущак // Юридичний вісник. – 2009. – № 3 (12). – С. 33–36.